

OYÓN, José Luis, *La quiebra de ciudad popular, espacio urbano, inmigración y anarquismo en la Barcelona de entreguerras, 1914-1936*. Barcelona: Edicions del Serbal, 2008.

Gregori Siles. Universitat de Barcelona

Comentava José Luis Oyón,¹ en la presentació del seu llibre al barri de Sant Andreu de Barcelona,² com n'és de difícil publicar un llibre en llengua catalana sobre l'anarquisme si no és per mostrar la seva vessant més violenta. Llibres com *El silenci de les campanes: La persecució religiosa durant la guerra civil* de Jordi Albertí,³ que relata una bona part dels crims indiscriminats de religiosos, durant la guerra civil, a mans dels anarquistes, o *Entre el roig i el negre* de Miquel Mir,⁴ relat novel·lat del diari d'un pistolero anarquista, han tingut sortida en català; en canvi, llibres com el que ara ressenyem o el de Chris Ealham *La lucha por Barcelona: clase, cultura y conflicto 1898-1937*,⁵ que han fet una aproximació social a l'anarquisme, s'han vist limitats a ser publicats en castellà i no per un desig explícit dels autors.

Falta assumir encara l'anarquisme dins de la cultura i la història de Catalunya, un fenomen social que avui dia té més reconeixement internacional que a casa nostra, en part gràcies al llibre *Homenatge a Catalunya* de George Orwell (1938) i al film de Ken Loach *Tierra y libertad* (1995).

Una part de la historiografia catalana ha intentat donar la visió que l'anarquisme era aliè a la nostra societat industrial i desenvolupada. Ja Josep Termes, en el llibre *Anarquismo y sindicalismo en España, 1864-1881*,⁶ tractava de posar de manifest que en aquells inicis del moviment obrer, les posicions més radicals i àcrates venien de part dels delegats obrers de la resta de l'Estat i les actituds més de «seny» eren dels delegats catalans; tot i així a Josep Termes no se li escapava que també un gran nombre de delegats catalans defensaven postures anarquitzants.

Per altra banda, pràcticament mai s'havia investigat des de la vessant més sociològica el moviment anarquista, quasi sempre des d'una història política i sindical, i utilitzant d'una manera molt genèrica els trets que el distingien, com el fet que els seus integrants fossin obrers no qualificats, immigrants, però sense verificar-ho empíricament sobre el terreny. I és el que ha fet Oyón en aquest llibre.

L'historiador britànic Chris Ealham recull les paraules de José Luis Oyón, dites l'any 1993, referint-se a la manca de «*perspectivas sociales sobre la ciudad en la historiografía española*», com una mostra de la «*falta de madurez de la investigación histórica urbana en España*».⁷ Des d'aquelles paraules José Luis Oyón ha fet un llarg recorregut investigador per cobrir aquest buit en el període d'entreguerres a la ciutat de Barcelona, que es pot seguir en nombrosos articles, comunicacions i ponències, i ja en el seu anterior llibre *El cinturón rojinegro*⁸ plantejava algunes de les hipòtesis que ara presenta desenvolupades.

1. José Luis Oyón és catedràtic d'urbanisme de la Universitat Politècnica de Catalunya. La seva activitat científica ha estat dirigida principalment a la història urbana. Entre els seus llibres cal destacar: *Valladolid: Procesos y formas del crecimiento urbano* (1978), *Atlas histórico de las ciudades europeas* (1994, 1996). I respecte a Barcelona, *Vida obrera en la Barcelona de entreguerras: 1918-1936* (1998), *Barcelona 1930: Un atlas social* (2001), i *El cinturón rojinegro* (2004).

2. El passat 18 de juny, a l'històric bar Versalles.

3. Jordi Albertí (2007), *El silencio de las campanes: La persecució religiosa durant la guerra civil*, Barcelona, Proa.

4. Miquel Mir (2005), *Entre el roig i el negre*, Barcelona, Curbet Comunicació Gràfica.

5. Chris Ealham (2005), *La lucha por Barcelona: Clase, cultura i conflicto 1898-1937*, Madrid, Alianza, p. 35.

6. Josep Termes (2000), *Anarquismo y sindicalismo en España, 1864-1881*, Barcelona, Crítica (l'edició original és de 1965).

7. Ealham (2005), p. 28.

8. J. L. Oyón i J. J. Gallardo (2004), *El cinturón rojinegro: Radicalismo cenetista y obrerismo en la periferia de Barcelona*, Barcelona, Carena.

Estem davant d'un llibre d'història sociològica i urbana, que entrelaça la ciutat física amb el món obrer del període d'entreguerres, hereva de la història social de l'anglès E. P. Thompson, que no es basa només en la figura dels líders obrers⁹ i que cerca les experiències socials compartides de classe. També segueix en part les dues variables que planteja l'historiador nord-americà Ira Katznelson, «que nos dice cómo vive el obrero pero no como piensa y actúa», i que són «la separación entre trabajo y residencia y la segregación por clases sociales» (p. 11).

El llibre comprèn el període d'entreguerres, 1914-1936, que és el moment en què Barcelona experimenta el creixement més important de població de la seva història: passa dels 600.000 habitants l'any 1914, a superar el milió l'any 1930, i s'aproximava a 1.200.000 amb els seus municipis perifèrics l'any 1936. Aquest creixement poblacional és degut principalment a l'arribada de migració, d'arreu de Catalunya i principalment de l'Estat espanyol. És un moment també de desenvolupament econòmic i de diversificació industrial, que transformarà totalment el marc urbà.

A partir d'aquest creixement urbà, l'autor es pregunta com és que la ciutat de Barcelona manté unes expectatives insurreccionals fins als anys 30 del segle XX, quan el sindicalisme revolucionari europeu ja està en davallada.

Barcelona no havia aconseguit ser aquella ciutat cívica i interclassista que projectava Ildefons Cerdà en el seu famós pla urbanístic,¹⁰ tampoc era «la ciutat imperial» somiada, a començament del segle XX, per Prat de la Riba,¹¹ i tampoc va deixar de ser «la ciutat de les bombes» per convertir-se en «la ciutat del perdó» que clamava el poeta Joan Maragall davant l'execució de Ferrer i Guàrdia.¹² Els anys 30 encara era una ciutat sovint violentada, on l'historiador francès Pierre Vilar dirà que va ser «la primera vez que oí silbar algunas balas a mi alrededor».¹³

José Luis Oyón no buscarà la resposta, a la seva pregunta, en aquelles fonts que tradicionalment utilitza la història contemporània, arxius gràfics, premsa o relat polític. Com dirà el mateix autor «no he contemplado tanto el discurso, las palabras, como las cosas» (p. 495), sinó que buscarà en l'espai urbà la petjada que han deixat les persones que hi vivien.

Analitza tot un conjunt de dades quantitatives, referides a la societat barcelonina i l'espai que habita, però centrades en la població obrera, que era l'àmplia majoria de la població, i concretament en la militància anarquista de la CNT, la FAI i altres grups afins, com a protagonistes principals dels fets revolucionaris de juliol de 1936.

De la població obrera n'estudiarà la procedència, molt marcada, com he dit abans, per la població immigrant catalana, un 27,62 % del total de població, i de la resta de l'Estat espanyol, un 32,19 %, amb dades de l'any 1930. Després destria altres dades, com origen regional dels immigrants, qualificació laboral de tota la població, distribució espacial tant per qualificació laboral com origen de procedència, índex d'analfabetisme, salaris, distàncies entre hàbitat i feina, utilització del transport públic, espais de sociabilitat, matrimonis, condicions dels habitatges, llicències d'obres. Dades quantitatives però que sempre aniran contrastades amb relats de vida,¹⁴ i que aconsegueixen un perfil sociològic molt aproximat de la Barcelona dels anys 30.

El resultat és una Barcelona dividida tant socialment com en l'espai de vida. La classe obrera no forma un cos uniforme sinó que està dividida en qualificats i no qualificats; aquests últims majoritàriament són persones novingudes de la resta de l'Estat espanyol, de procedència jornalera, amb uns salaris més baixos, amb un índex d'analfabetisme més alt, amb condicions de vida pèssim

9. Sobre el perfil dels líders anarquistes cal destacar l'estudi d'Eulàlia Vega (2004), «Radicals i moderats a Barcelona», a J. L. Oyón i J. J. Gallardo, *El cinturón rojinegro: Radicalismo cenetista y obrerismo en la periferia de Barcelona*, Barcelona, Carena.

10. Ealham (2005), p. 31-32.

11. Ealham (2005), p. 35.

12. Joan Maragall (1909), *La ciutat del perdó*, citat a Josep Benet (1965), *Maragall i la Setmana Tràgica*, Barcelona, Edicions 62 (l'edició original és de 1963).

13. Pierre Vilar (2004), *Pensar històricament*, Barcelona, Crítica, p. 127 (l'edició original és de 1997).

14. L'autor utilitzà els prop de 200 relats biogràfics del corpus «Història i vida» dipositats al Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona (p. 15).

mes amb cohabitació de més d'una família a la mateixa llar, barraquisme, o com a rellogats, amb menys esperança de vida, i que es concentren principalment als barris limítrofes del perímetre municipal que s'endinsen a l'Hospitalet, Santa Coloma, Badalona i Sant Adrià. Barriades com la Torrassa, Cases Barates-Eduardo Aunós, Trinitat, Can Tunis, Somorrostro, la Salut, Baró del Viver, que l'autor anomenarà segones perifèries, resten desconnectades per transport públic de la resta de la ciutat i de les principals fàbriques i tallers, i els i les treballadors/es han de cobrir grans distàncies de casa a la feina. Barris proletaris però que estaran lluny de convertir-se en guetos, perquè mai estaran dominats per més d'un grup d'origen regional (p. 148). També una part important de migració jornalera es concentrarà al centre històric, que assolirà una gran densitat de població.

La majoria dels obrers catalans estaran millor qualificats, amb millors sous, viuran més a prop dels llocs de feina, utilitzaran més sovint els transports públics i es concentraran a barris populars com Sants, Gràcia, Poble-sec o l'Eixample.

En el conjunt trobem una població amb escassa mobilitat social, molt pocs obrers poden sortir de la seva condició, i també amb l'estudi dels matrimonis s'observaran uns comportaments socials força endogàmics.

A la segona part del llibre, l'autor se centra a desvetllar el perfil polític dels militants anarquistes de la CNT radicalitzada dels anys 30, i observarà que majoritàriament formen part de la població immigrant no catalana i no qualificada que viu a les segones perifèries i al centre històric, i que seran els que protagonitzaran els fets revolucionaris i la majoria de milicians anarquistes que marxaran al front. Els obrers de procedència catalana i qualificats majoritàriament formaran part del sindicat UGT, de partits del bloc d'esquerres com el BOC, POUM, USC, PSUC, PSOE, Partit Proletari, i dels trentistes, moderats escindits de la CNT, i residiran a l'Eixample i als barris populars.

L'autor, per respondre quina és la diferència entre la Barcelona revolucionària i la resta de ciutats d'Europa, ja menys esvalotades, anirà fent en tot moment un estudi comparatiu. Mentre que a Europa augmenten els salaris considerablement, hi ha més transports públics i de preus assequibles, i hi ha una intervenció social en habitatge i equipaments per part dels ajuntaments socialdemòcrates, que fan minvar la vida sindical i associativa, aquí els salaris creixen però no tant i aviat s'estanquen, els lloguers són alts, l'habitatge social és molt limitat, el preu dels tramvies és elevat, i les persones que habiten a les segones perifèries viuen aïllades.

A Europa, dirà Oyón, també es dona una segregació espacial entre els grups socials, durant el període d'entreguerres, i es formaran també barris perifèrics com la *Banlieu Rouge* de París, però a diferència de Barcelona aquests sí que estaran formats per obrers qualificats i que no viuran aïllats, amb transports públics que els connecten amb la resta de la ciutat, i la població d'origen jornalera es concentrarà quasi exclusivament als centres històrics.

També l'autor tindrà en compte com «actua i pensa» la societat barcelonina, estudiant els espais de sociabilitat primària dins dels barris, així com la incidència dels ateneus anarquistes i escoles racionalistes, que proliferaran àmpliament els anys 30 i que s'estendran també a les segones perifèries. L'autor definirà aquests espais com d'adoctrinament però també eren centres que intentaven donar una formació bàsica que ajudés a desenvolupar-se a la població immigrant i analfabeta.

La segregació social i obrera de Barcelona culminarà amb els fets de maig del 1937. Allà s'enfrontaran, avivats per dues maneres d'entendre la revolució —perquè sinó no s'entendria el paper del POUM al costat dels anarquistes radicals—, la Barcelona obrera no qualificada i d'origen majoritàriament jornalera i immigrant de la resta de l'Estat espanyol, resident a les segones perifèries i una part també al centre històric, i anarquista, amb l'obrera qualificada, que viu als barris populars i a l'Eixample, principalment catalana, i frontpopulista.

José Luis Oyón, en aquest llibre, ha escrit una història transparent, en què en tot moment ens explica d'on surt la font i com a partir d'aquesta reconstrueix la història social de Barcelona. Metodologia i resultats queden a la vista dels lectors i lectores. Una història científica que deixa enrere els arguments basats sovint només en opinions i que han estat acceptats per l'autoritat historiogràfica de la persona que els ha dit. Contradient, tal com esmenta el mateix autor, la interpretació

de Vicens Vives, que definia l'immigrant cenetista com «element forà i socialment irresponsable», Oyón dirà que aquest sindicat ja estava molt arrelat a la ciutat quan la majoria dels immigrants dels anys 30 que s'hi van afiliar hi arribaren (p. 504).

Aquest llibre és indispensable per conèixer la societat barcelonina prèvia a la guerra, i obre noves perspectives d'investigació històrica, en relació amb la societat i l'espai que habita. Com per exemple: no es podria fer un estudi semblant de la Barcelona de la Setmana Tràgica, i saber realment quin era el perfil dels revoltats? Els grups socials més baixos sovint no deixen gaires escrits al registre històric, però bé ens podem limitar al que han dit els altres sobre ells; això és el que fan els estudiosos de la protohistòria, que estudien els pobles que no tenen escrits o els escrits dels quals no hem desxifrat, i només comptem amb el que altres pobles han dit sobre ells. Els arqueòlegs llavors han d'estudiar només els espais que queden d'aquelles civilitzacions remotes. Els historiadors contemporanis i sociòlegs ho tenen més fàcil, disposen dels espais, dels documents escrits i visuals, i encara més dels relats de vida. Cal, doncs, aprofitar tots aquests elements per conèixer les nostres societats en el passat i en el present.